

Una mirada a l'adolescència boliviana

María Rosario Calderón*

Bolivia és un país eminentment jove. Es calcula que la seva població a l'any 2000 serà de 8.328.700 habitants, dels quals el 50% tindrà menys de 20 anys. Aquesta situació no ha suposat cap avantatge per als adolescents, ja que la realitat del país demostra l'oblit a què ha estat sotmès aquest sector de la població a l'hora de divulgar polítiques socials.

L'Estat no ha considerat als adolescents un grup prioritari perquè aquests no arriben a desequilibrar els indicadors de població que s'utilitzen en la demografia nacional.

Les conseqüències de no desenvolupar polítiques socials a favor d'aquest grup tant elevat generen que els propis adolescents es vegin implicats en diversos problemes estructurals que perjudiquen la seva qualitat de vida.

Adolescència i ocupació

Escassos recursos a nivell d'ensenyament, salut i sanejament bàsic, afegits a un alt índex migratori i de pobresa, condueixen la majoria de la població adolescent a ingressar molt aviat al mercat laboral, abandonant els seus estudis i en condicions desfavorables.

El Ministeri de Treball reconeix legalment els adolescents treballadors majors de 14 anys, que tenen el permís dels seus pares o tutors i que mantenen regularment, cada tres mesos, els tràmits exigits pel mateix Ministeri. Si bé això els facilita rebre salaris més justos, no els permet entrar en el sistema de beneficis socials, situació que fa que les condicions laborals per a la població adolescent siguin negatives.

El 30% del total de la població treballadora adolescent el conformen dones menors de 12 anys. Aquest segment de

la població no gaudeix de cap tipus de protecció, ja que en la Llei General del Treball no són considerades com a subjectes de dret.

Adolescència i salut

Els serveis de salut no estan preparats per oferir una atenció especialitzada a la població adolescent.

Pel que fa a la salut sexual i reproductiva, els serveis de salut ofereixen una atenció uniformada a totes les dones en edat reproductiva, sense considerar que les dones adolescents requereixen un tracte especial per les característiques pròpies de la seva edat.

Segons l'Enquesta Nacional de Demografia (ENDSA 98) el 32% dels naixements produïts en els últims anys no han estat desitjats, és a dir, no ho van ser en el moment en què la mare va quedar embarassada.

La taxa global de fecunditat al país seria de 2,5 fills de mitjana, per a cada dona, si tots els naixements no desitjats poguessin ésser previnguts. Com que avui en dia això no passa, la taxa global observada és de 4,2 fills per a cada dona.

El 59% dels naixements es troben en alguna categoria de risc com, per exemple, el cas que la mare tingui menys de 18 anys en el moment de donar a llum.

Segons l'ENDSA 94, de cada deu dones adolescents, 4 són mares o estan embarassades per primer cop, és a dir, el 37% de les adolescents ja tenen al menys un fill o filla, situació que aguditza el seu estat de pobresa.

A més a més, de cada 100.000 dones adolescents (entre els 15 i els 19 anys), 34 moren per causes que es podrien prevenir.

Adolescència i educació

Si bé una de les prioritats de l'Estat bolivià és l'educació, avui en dia els índex d'analfabetisme i deserció escolar encara són força elevats. Del total de persones analfabetes del país, el 7% són adolescents, dels quals el 24% viuen a zones rurals i la resta, el 76%, a zones urbanes.

En relació a l'educació sexual, l'Estat a partir de la Reforma Educativa va plantejar la incorporació de l'educació sexual com a eix transversal del sistema escolar però, fins al moment, aquest fet tan sols és una simple proposta i no una realitat.

Diferents ONG han intentat suplir aquesta carència, manifestant, no obstant, diversos conceptes i objectius respecte a l'educació sexual i confontent, en molts casos, l'educació amb la simple informació.

L'educació implica la història personal de cada adolescent, és a dir, el seu sistema de valors, estil de vida, imatge de

Les conseqüències de no desenvolupar polítiques socials a favor dels adolescents generen que aquest col·lectiu es vegi implicat en diversos problemes estructurals que perjudiquen la seva qualitat de vida

*Directora executiva del Centro de Atención Integral para el/la Adolescente (CAIA)

La salut dels adolescents i joves al món

L'adolescència es defineix com el període de desenvolupament entre els 10 i els 19 anys d'edat. La joventut és el període entre els 15 i 24 anys.

Adolescents en risc:

- Més de 15 milions de nenes entre 15 i 19 anys donen a llum cada any.
- Cada vegada més i més joves són sexualment actius en l'adolescència. En molts països, més de la meitat tenen relacions sexuals sense protecció abans dels 16 anys.
- Un de cada 20 joves contrau una malaltia de transmissió sexual. L'índex més alt d'aquest tipus de malalties es registra en el grup de 20 a 24 anys, seguit pel grup de 15 a 19 anys.
- En molts PVD, més del 60% de tots els nous casos d'infecció pel VIH es presenten en el grup de 15 a 24 anys.
- 2 milions de nenes pateixen mutilació genital femenina cada any.
- El 10% del total dels avortaments (uns 5 milions l'any), es realitza a noies de 15 a 19 anys.
- En alguns països, entre el 40% i el 47% de les violacions registrades es porten a terme contra nenes menors de 15 anys i el 18% contra nenes menors de 9 anys.

Font: FNUAP i Family Care International

L'autodeterminació dels adolescents és un tema complicat, ja que no existeix una educació per ensenyar l'infant a prendre les seves pròpies decisions. En general, l'educació és vertical, dirigida a obeir. En el cas de la dona, aquesta falta de capacitat pot arribar a l'edat adulta

si mateix, manera de relacionar-se amb els altres, etc. Per això es fa necessari *de-construir* (especialment en aquells casos on la sexualitat es va construir a partir de creences i experiències que condueixen a la violència sexual) aquestes històries personals, amb la intenció de desenvolupar en els adolescents el reconeixement de si mateixos com a éssers sexuals capaços de prendre decisions informades i responsables sobre la seva salut sexual i reproductiva, vivint la seva sexualitat de forma sana i plaent.

A més a més, en alguns casos concrets, es fa necessari un suport psicoterapèutic per a intervenir i modificar el cicle d'aprenentatge intergeneracional d'actituds i pràctiques de violència sexual.

Adolescència i violència

7 de cada 10 adolescents pateixen diverses manifestacions de violència psicològica a la pròpia llar com, per exemple: burles, insults, indiferència, prohibicions sense justificació, etc. De cada 10, 6 són maltractats físicament amb cops, fuetejades, patades, ganivetades, cremades, etc.

En els centres d'ensenyament els adolescents també pateixen maltractaments psicològics com per exemple: ridiculitzacions, discriminacions de gènere, insults, etc.

El maltractament físic és dirigit especialment als adolescents mascles a causa de a la creença popular que el dolor físic converteix els nois en "veritables homes". 5 de cada 10 adolescents reben cops al cos, mitjançant fuetejades o cops amb pals, estirades d'orelles, etc.

La por a represàlies per part dels mestres i regents ajudats moltes vegades pels pares o mares, fa que els adoles-

cents no denunciïn els abusos soferts.

La violència és entesa pels adolescents com a part de l'educació. El 79% creu que els "càstigs són bons perquè eduquen" o que "els pares tenen dret a castigar-me perquè m'estimen" (dades de l'enquesta "Percepció i maltractament infantil" realitzada per la Subsecretaria d'Assumptes Generacionals i UNICEF).

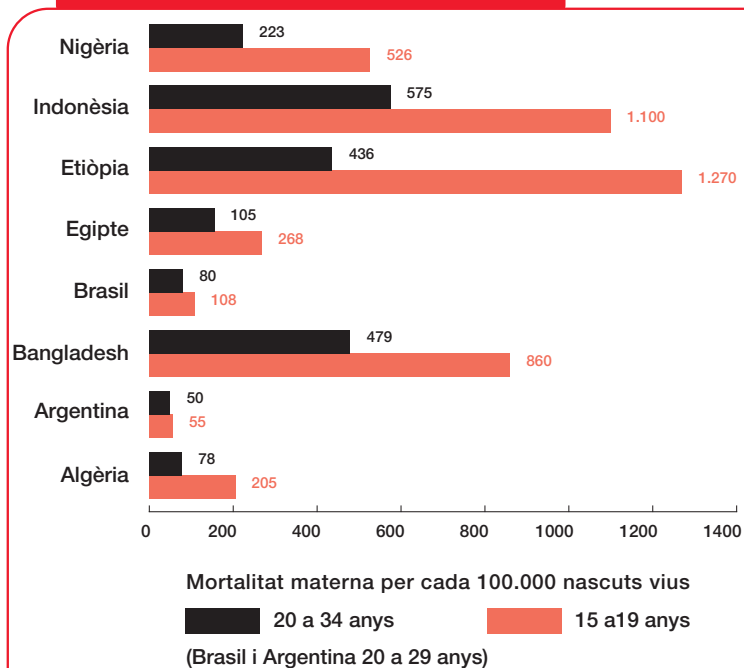
L'existència en els adolescents de justificacions internalitzades pel maltractament, com a part de la seva formació,

genera actituds i pràctiques violentes entre pares, mantenint i incrementant la cadena abusiva.

Adolescència i sexualitat

A Bolívia, els factors estructurals condicionen les vivències sexuals d'homes i dones. La situació d'extrema pobresa en les zones periurbanes fa que els fills/es comparteixin una mateixa habitació amb els pares/mares i amb altres

Mortalitat materna per edat, països seleccionats

Font: FNUAP i Family Care International

membres d'una família normalment extensa. D'aquesta manera, les relacions sexuals deixen de ser una expressió de comunicació íntima on els límits intergeneracionals i de consanguinitat estan definits.

En zones rurals, aquesta situació s'aguditza notablement. Pares/mares i fills/filles arriben a compartir el mateix llit, fet que produeix que moltes vegades les relacions sexuals es donin de manera no desitjada i no com a un acte de llibertat.

Si a aquesta realitat li afegim el greu problema de l'alcoholisme present en la societat boliviana, podem deduir que la violència sexual està íntimament relacionada amb la condició social de l'ésser humà. Aquest problema ens fa pensar que a Bolívia no solament és necessària la presència d'un programa d'educació sexual, sinó que també és bàsic comptar amb investigacions que ens permetin conèixer totes les dificultats que determinen les condicions psicosocioculturals que influeixen en les conductes sexuals dels adolescents.

L'autodeterminació dels adolescents és un altre tema complicat, ja que en el país no existeix una educació per a ensenyar l'infant a prendre les seves pròpies decisions. En general, l'educació és vertical, és a dir, dirigida a obeir. En el cas de la dona, la falta de capacitat per a prendre decisions pot arribar a l'edat adulta. En aquest cas, la dona pren decisions pels seus fills o filles, però no decideix per a ella mateixa.

La falta d'autodeterminació és un factor que influeix en què els adolescents siguin pressionats per l'enamorat/ada a l'hora de mantenir relacions sexuals, d'aquesta manera es perd la vinculació cap a una decisió conscient i desitjada que els permeti viure una sexualitat sana i plaent.

El món adult pretén regular la vida íntima de l'adolescent sota la por als embarassos no desitjats i a les malalties de transmissió sexual (com la SIDA). Això implica que els adolescents rebin un conjunt de normes i prohibicions contradictòries i poc democràtiques, on l'Església ha jugat un paper determinant, generant la noció de la sexualitat/pecat a través d'una sèrie de mecanismes institucionals, discursius i de fe.

En contraposició, el món de l'adolescent busca trencar amb el món de l'adult, consolidant vincles afectius i amorosos lluny de l'àmbit familiar, motivats per una voluntat de total coneixement dels valors de la tendresa i la intimitat de les relacions, per a descobrir noves sensacions on els mestres són normalment els mateixos companys que comparteixen vivències similars i a través de les quals, per assaig i error, van creant la seva pròpia sexualitat.

Respecte a la vida íntima de l'adolescent, aquest rep un conjunt de normes i prohibicions contradictòries i poc democràtiques, on l'Església ha jugat un paper determinant, generant la noció de la sexualitat/pecat a través d'una sèrie de mecanismes institucionals, discursius i de fe

Adolescència i justícia

A Bolívia els adolescents poden votar des dels 18 anys però, contràriament, no són reconeguts com a subjectes de dret ciutadà fins que compleixen els 21. Això vol dir que els adolescents poden denunciar, però no poden ser part civil del judici.

En els casos en què l'abús sexual a un adolescent es fa públic en l'àmbit familiar i/o social, existeix la tendència, per part dels familiars, de negociar amb l'agressor (que en la majoria dels casos és un home), la compra de la suspensió del procés jurídic per evitar una sanció.

Aquesta situació implica una sèrie de conseqüències altament perjudicials per a l'adolescent agredit. La impossibilitat de reconèixer-se com a víctima davant dels seus familiars i el fet de sentir-se "venut" afecten la seva autoestima, els propis sistemes de valors i pot conduir l'adolescent a considerar la prostitució com una activitat acceptada socialment, com a font d'ingressos per a la subsistència familiar.

Actualment, en el país s'observa una tendència a millorar el sistema judicial. Tot i així, encara falta el desenvolupament d'un llarg procés d'educació en l'apropiació dels drets perquè els ciutadans puguin exercir-los plenament.

Adolescència i participació

A Bolívia existeix una tradició d'organització social que prové de les cultures precolombines. La Llei de Participació Popular, en vigor actualment, permet l'existència d'Organitzacions Territorials de base encarregades de plantejar necessitats, proposar plans d'acció i supervisar l'execució d'aquests per millorar la qualitat de vida en cada barri i de cada comunitat rural.

El col·lectiu d'adults no facilita la incorporació i participació dels adolescents en les Organitzacions Territorials de base. Sembla com si la població adulta no confiés en la capacitat de la població adolescent per contribuir en el desenvolupament de la societat.

En aquest sentit, un exemple significatiu són les condicions amb les quals es troben els adolescents treballadors a la Central Obrera Boliviana: aquests poden participar en les diverses formes de reivindicació d'aquesta organització, fins i tot arriscar la seva vida, però no tenen el dret de ser escollits representants ni tampoc poden escollir els seus dirigents.

Adolescència i valors

El ràpid canvi de valors que ha estat marcant la societat boliviana a causa de la influència de la globalització, mitjançant els mitjans de comunicació de masses, com la televisió, juga un paper fonamental en la construcció del sistema de valors dels adolescents.

A més, a causa de les pressions en la subsistència del nucli familiar, la dona tendeix a abandonar la llar per a incorporar-se al món laboral. D'aquesta manera, l'educació dels infants es desplaça progressivament del context familiar a altres àmbits com l'escola, les institucions dirigides a aquest sector de la població o els mitjans de comunicació social, ampliant les fonts de transmissió de valors i provocant en no poques ocasions un sentiment de desorientació i confusió personal en els adolescents.

Adolescents i identitat

L'adolescent bolivià va construir la seva identitat sota els següents factors: edat, classe social, ètnia/cultura, sexe, etc. Tanmateix, en el desenvolupament de la pròpia identitat conviuen diverses contradiccions produïdes per la confrontació entre "l'haver de ser" i el "ser".

Al mateix temps, per a l'adolescència boliviana la construcció d'una identitat positiva resulta difícil, per la imatge assignada socialment a aquest grup eteri de dèbils, delinqüents o drogoaddictes.

La falta de visualització i de respecte, ja sigui com a subjecte o com a grup, fa justificable la seva rebel·lia com a vehicle per a fer-se notar en la pròpia família i en la societat.

L'adolescència és una etapa on l'ésser humà adquireix una capacitat de reflexió més complexa i on està disposat a acceptar canvis sobre si mateix i el seu ecosistema social, sempre que sigui considerat i respectat com a subjecte social i no com va essent la pràctica habitual del país, on s'admeten conductes que no qüestionin la realitat establerta. ■